

Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal Of Islamic Medical History Research

e-ISSN: -----

(Haziran / June 2022) 1/1

NİZAMİYE MEDRESELERİNDE TIP EĞİTİMİ VE UYGULAMA HASTANELERİ

Medical Education In Nizamiye Madrasas And Application Hospitals

BAHATTİN KELEŞ

Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Şırnak, Türkiye

Associate Professor, Şırnak University, Faculty of Divinity, Islamic History and Arts, Department of Islamic History, Şırnak, Turkey

bahattinkeles@sirnak.edu.tr

orcid.org/ 0000-0003-4445-3303

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi /Received: 08 Mayıs 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 30 Haziran 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2022

ATIF/ CITE AS

Keleş, Bahattin, "Nizamiye Medreselerinde Tıp Eğitimi ve Uygulama Hastaneleri" Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Haziran/June 2022) 1/1, 16-26.

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Medical Education In Nizamiye Madrasas And Application Hospitals

Abstract

The aim of this study; The purpose of the establishment of the Nizamiye madrasahs, which was established under the leadership of Nizamulmülk, the vizier of the Great Seljuk State and was seen as one of the most important educational institutions in the Islamic world in the Middle Ages, and how the medical education in these educational institutions was given and how the practice hospitals affiliated to these medical faculties served. After the Turks accepted Islam, they entered the Islamic world as a new blood and caused a new era to begin. These new Turkish-Islamic states, such as the Karakhanids, Ghaznavids and Great Seljuks, who came to the stage of history after the adoption of Islam, contributed greatly to the cultural and scientific life by introducing new institutions that were not seen in Turkish history before. During the Karakhanid period, Islam spread rapidly among the Turks in Central Asia and the first madrasahs began to appear in this period. In the period of the Ghaznavids, in addition to these madrasahs built during the Karakhanids, some new madrasahs continued to be built. With the emergence of the Great Seljuk State on the stage of history, the Turks began to have a say in important areas of the Islamic world such as political, social, cultural and educational. The biggest indicator of this new vision and mission of the Great Seljuks in the Islamic world was the establishment of Nizamiye Madrasahs. Nizamiye Madrasahs brought a new perspective to the educational institutions of the Islamic world and deeply affected the education system, both in terms of religious sciences and positive sciences, thanks to the new system it implemented. Medical education also has an important place in this education system.

Keywords: Nizamiye Madrasa, Medical Education, Seljuks, Practice Hospitals, Courses Given in Nizamiye Madrasa.

Nizamiye Medreselerinde Tıp Eğitimi ve Uygulama Hastaneleri

Öz

Bu çalışmamızın amacı; Büyük Selçuklu devletinin veziri Nizamulmülk'ün önderliğinde kurulan ve Orta Çağda İslam dünyasında en önemli eğitim kurumlarından biri olarak görülen Nizamiye medreselerinin kuruluş amaçlarını ve bu eğitim kurumları içerisinde yer alan tıp eğitiminin nasıl verildiğini ve bu tıp fakültelerine bağlı olarak görev yapan uygulama hastanelerinin nasıl hizmet verdiğini incelemektir. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslam dünyasına yeni bir taze kan olarak girmişler ve yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuşlardır. İslamiyet'in kabulünden sonra tarih sahnesine çıkan Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular gibi bu yeni Türk-İslam devletleri daha önce Türk tarihinde görülmeyen yeni kurumlar ortaya koyarak kültür ve bilim hayatına büyük katkı sağlamışlardır. Karahanlılar döneminde İslamiyet Orta Asya'da Türkler arasında hızla yayılmış ve ilk medreseler bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Gazneliler döneminde ise Karahanlılar döneminde inşa edilen bu medreselere ilaveten yeni birtakım medreseler inşa edilmeye devam etmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte artık Türkler İslam dünyasının siyasi, sosyal, kültürel ve eğitim gibi önemli alanlarında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Büyük Selçukluların İslam dünyasındaki bu yeni vizyonu ve misyonunun en büyük göstergesi ise Nizamiye Medreselerinin kurulması olmuştur. Nizamiye Medreseleri İslam dünyasının eğitim kurumlarına yeni bir bakış açısı getirmiş ve uyguladığı yeni sistem sayesinde gerek dini bilimler gerekse pozitif bilimler açısından olsun eğitim sistemini derinden etkilemiştir. Tıp eğitimi de bu eğitim sisteminin içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Nizamiye Medresesi, Tıp Eğitimi, Selçuklular, Uygulama Hastaneleri, Nizamiye Medresesinde Verilen Dersler.

Giriş

Medreseler, İslam dünyasında önemli bir eğitim-öğretim kurumu olarak ortaya çıkmış ve ehl-i sünnet itikadını İslam dünyasında yaymak amacıyla önemli bir misyon üstlenmiş kurumlardır. Sultan Alp Arslan (1064-1072) ve ünlü vezir Nizamülülk zamanında Nizamiye adıyla Nizamiye Medreseleri inşa edilmiştir. Bu medreseler verdikleri eğitim, mimari yapısı ve uyguladığı vakıf sistemiyle kendi

dönemlerinin en iyi eğitim kurumları olmuşlardır. Bu medreselerde dersler hem teorik hem de uygulamalı olarak verilmekteydi. Selçuklular döneminde açılan Nizamiye Medreselerinde verilen derslere sadece öğrenciler değil bilgi ve görgüsünü artırmak isteyen vezirler, emirler, din bilginleri gibi önemli şahsiyetler de bu eğitime katılarak dönemin ünlü müderrislerinden dersler alıyorlardı.¹

Nizamiye Medreselerinde müderrislik yapmak o kadar kolay bir iş değildi. Bu medreselerde çalışabilmek için yüksek seviyede bir ilmi birikime, iyi bir şöhrete ve bulunduğu ülkede saygın bir konuma sahip olması gerekmektedir. Vezir Nizamülmülk kendi döneminde bu medresede görev yapacak olan müderrislerin atanması için tayin emri hazırlayarak halifeye takdim eder ve bu emir halife tarafından onaylandıktan sonra müderrise deniz mavisini renginde bir tarha ve siyah renkte bir uhba adı verilen özel bir kıyafetle dersleri vermesine izin verilirdi. Medresede görevlendirilen müderris ilk dersini, alimlerin, hocaların ve şairlerin huzurunda yapılan bir tören sırasında bu dersini verirdi. Bu yapılan törenlerde bazen halifenin ve üst düzey yöneticilerin de katıldığı olurdu. Nizamiye Medreselerine ataması yapılan müderrisler, devlet erkanının, bu medresedeki hocaların ve öğrencilerin de katıldığı bir ziyafet vermek zorundaydılar. Bu medreselerde görev yapan hocaların görevine ya vezir Nizamülmülk ya onun oğulları ya da bu medresenin Bağdat'taki temsilcisi görevine son verebilirdi.²

Selçuklular zamanında açılan bu medreselerin maddi yönden sıkıntı çekmemesi ve eğitim-öğretim faaliyetlerini en iyi bir şekilde yürütebilmesi için zengin gelirli büyük vakıflar tahsis ediliyordu. Böylece bu medreseler mali yönden büyük bir muhtariyete sahip oldukları için burada çalışan müderrislerin ve diğer personelin maaşları ile öğrencilerin bursları bu vakıflar tarafından karşılanıyordu ve hiçbir geçim sıkıntısı çekilmiyordu. Böylece burada çalışan müderrisler kendilerini ilme veriyor ve bilimsel faaliyetlere büyük katkı sağlıyorlardı.³

Nizamiye medreseleri Orta Çağ'da İslam dünyasında ilk yüksek öğretim kurumları olarak kabul edilir ve eğitime uyguladığı sistemle, yetiştirdiği ünlü bilim adamlarıyla ve kendisinden sonra açılan eğitim kurumlarına öncülük yapmakla ün salmıştı. Selçuklular, başta Bağdat olmak üzere ülkenin çok değişik yerlerinde; İsfahan, Rey, Nişabur, Musul, Amul, Basra, Herat, Belh, Taberistan ve Cizre gibi önemli şehirlerde medreseler açmışlardır.⁴

1.1.Nizamiye Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Uygulanan Metotlar

Nizamiye medreselerinin eğitim-öğretim müfredatına bakıldığında bu medreselerde daha çok İslam dinini yayma ve bu dini insanlara öğretme amaçlanmaktadır. Ayrıca bunun yanında Selçuklu devletinin ihtiyaç duyduğu memur kadrosu da buradan mezun olan öğrencilerden karşılanmaktaydı. Bu medreselerde öğrencilere dini ilimler yanında o dönemin önemli pozitif bilimlerine de yer verilmekteydi. Nizamiye Medreselerinde okutulan derslere bakıldığında genel olarak, Kur'an ve Kur'an ilimleri, hadis, Şafii fıkhi, Usul, Eşari Kelamı, Hilaf, Cedel, feraiz, Arapça, Edebiyat, Sarf, Nahiv, Lügat, Şiir, Hitabet, Tarih, Coğrafya, Musiki, Felsefe, Mantık, Riyaziyye, Hendese, Hesap, Hat, Nücum, Tıp, Cerrahi, Müsellat (Üçgenleri hesaplamayı konu edinen matematik kolu) gibi ilimler öğretilirdi.⁵

¹ Ahmet Ocak, "Nizâmiye Medreseleri ve Büyük Selçuklularda Eğitim", *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, 5/724.

² M. Asad Talas, *Nizamiye Medreseleri ve İslam'da Eğitim-Öğretim*, çev. Sadık Cihan (Etüt Yayınları, 2000), 49; Yasin Kılıç, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi", 3. *Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu* (İslam Bilim ve Kültür Tarihiçi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN, Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2019), 867.

³ Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve zamanı* (TTK Yayınları, 1983), 2/372.

⁴ Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (01 Ocak 1987), 275.

⁵ Ocak, "Nizâmiye Medreseleri ve Büyük Selçuklularda Eğitim", 724; Kılıç, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi", 868.

Nizamiye Medreseleri Örgün Eğitime önem verdiği kadar toplumun büyük halk kitlelerini oluşturan her yaştaki insanlara da yaygın eğitim vermek suretiyle önemli hizmetler yapmıştır. Yetişkin insanların eğitimi için Mısır, Filistin, Suriye, İran ve Sicistan gibi yerlerde bu eğitim en güzel şekilde verilmekteydi.⁶

Tablo 1: Nizamiye Medreselerinde Okutulan ana bilim ve bilim dalları

Kur'an ve Kur'an İlimleri	Arapça ve İlimleri	Riyadîyat ve Feraiz	Müsbet İlimler
Tefsir İlmi	Nahiv, Lügat, Sarf, Aruz, Kavafi	Aritmetik	Tıp
Kıraat İlmi	Sınaatü's-Şiir	Mirasın Taksimi	Cerrahi
Hadis İlimleri	Ahbaru'l-Arab, Ensab	Hesap	Müsellesat
Şafii Usulü Fıkıhı	Adab ve Kısımları	Hendese	Nücum
Şafii Fıkıhı	Fars Edebiyatı		Heyet

Kaynak: Yasin Kılıç, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi", 3. Uluslararası Ahmed-i Hani Sempozyumu, İslam Bilim Kültür Tarihçisi Olarak Fuat Sezgin, 05-06 Ekim 2019 Ağrı, s.868.

Nizamiye Medreseleri günümüz üniversiteleri statüsünde bir yüksek öğretim kurumlarıydı. Bu medreseler özerkti ve derslerin işlenmesinde belirli bir yöntem takip edilmezdi ve her hocanın kendi yöntemlerini uyguladığı görülmektedir.⁷ Nizamiye Medreselerine tayin edilen müderrisler ders verirlerken genellikle bir seccade veya bir post üzerine oturarak derslerini vermeye çalışırlardı. Öğrenciler ise hocaların karşısında bir halka oluşturarak dersleri dinlemeye çalışırlardı. Bu post o hocanın ders verme yetkisinin bir göstergesi olarak kabul edilirdi. Öğrencilerin sayı bakımından çok olduğu derslerde ise müderris bir kürsü üzerine oturarak derslerini vermeye çalışırdı. Hocaların ayakta ders vermeleri ise genel teamüle usule aykırı olarak değerlendirilirdi. Müderrisler ders verirlerken kendilerine ait özel kıyafetleri vardı ve onu giyerek ders verirlerdi. Bu gelenek Abbasilerin ilk dönemlerinden itibaren başlamış ve ulemanın ve bürokrat kesimin siyah cübbe giyme geleneği Selçuklular döneminde de devam etmiştir.⁸

Nizamiye Medreselerinde verilen dersler belli bir program çerçevesinde işlenmekteydi. Bu medreselerde çalışan müderrisler sahalalarında oldukça yetkin kimselerdi. Burada verilen dersler çeşitli metotlar uygulanarak verilirdi ki, bu metotlar arasında; soru-cevap, tartışma, dersleri deftere yazdırma, dersi okuma ve tekrar etme gibi değişik metotlardı. Ayrıca yanlış okuyan öğrencilerin yanlışları tashih edilirdi. Bu medreselerde en çok kullanılan metot ezber ve tekrar etme metoduuydu. Bu tür yöntem ve uygulamalar dersi daha iyi anlamının ve hafızayı geliştirmenin en etkili yolları olarak görülmekteydi.⁹

Nizamiye Medreselerinde derslere namazdan hemen sonra Kur'an-ı Kerim okunarak başlanırdı. Ders esnasında karşılıklı sorular sorularak hem dersin anlaşılması kolaylaştırılır hem de bir tartışma ortamı oluşturulmaya çalışılırdı. Bu medresede bazen hocalar anlatır öğrenciler dinler, bazen de hoca talebelere o dersi yazdırmak suretiyle o dersle ilgili önemli notlar tuttururdu. Ders sırasında

⁶ Philip Khûri Hitti, *Siyâsi ve kültürel İslâm tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), 2/634; Bahattin Keleş, "Selçuklu Medreseleri ile Memlûk Medreselerine Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları (Dergi)* 190 (2011), 198.

⁷ Kılıç, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi", 868.

⁸ Keleş, "Selçuklu Medreseleri ile Memlûk Medreselerine Genel Bir Bakış", 199.

⁹ Kılıç, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi", 870.

okunan metin ile ilgili olarak uzun müzakereler yapılarak anlaşılmayan yerler iyice açıklanırdı. Bu işlemler yapılırken hoca ile öğrenci arasında karşılıklı iyi bir fikir teatisi olurdu. Nizamiye Medreselerindeki hocalar sadece talebelere ders vermez, aynı zamanda halkı da aydınlatarak onlara faydalı olmaya çalışırlardı. Ayrıca Nizamiye Medreselerindeki müderrisler o dönemin sultanlarına kendilerine danışıldığında onlara bilgi vererek devlet yönetiminde yanlış yapmamaları hususunda yardımcı olur ve böylece meşveret kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuş olurlardı.¹⁰

Nizamiye Medreselerinde dini ilimler yanında fen, tıp, hitabet, gramer, tasavvuf, kelam ve şiir gibi çok çeşitli dersler veriliyordu. Bu medresenin aynı zamanda öğrencilerin rahatlıkla faydalandığı kitap bakımından da oldukça zengin bir kütüphanesi vardı. Bu medreseler İslam dünyasında ilk yüksek öğretim kurumları olarak kabul edilmiş ve Avrupa ülkelerinde kurulacak ilk üniversiteler için bir örnek model teşkil etmiştir. Nizamiye Medreseleri ciddi bir eğitim veren yüksek öğretim kurumlarıydı. Bu medresede İbn Hayyam, İbn-i Sina, Ebu'l-Kasım Kuşeyri, Ebu İshak Şirazi, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveyni, el-Hatbi ve Beğavi gibi ünlü alimler hoca olarak bu medreselerde çalışmışlardır.¹¹

Nizamiye medreseleri kendisinden sonraki eğitim kurumlarını uyguladığı eğitim metotlarıyla etkilemiştir. Günümüz üniversitelerinde uygulanan ders geçme sistemi ilk kez Nizamiye Medreselerinde uygulanmaya konulmuştur. Bunun dışında eğitim sisteminde uygulanan burslu öğrenci sistemi ile öğrencilerin yatılı olarak eğitim-öğretim görmeleri yine Nizamiye Medreselerinin öncülüğünde ilk kez ortaya çıkmıştır. Yine bu medreselerde mezun olan öğrencilere icazetname verilmesi uygulaması ile daimî statüde öğretim elemanı yetiştirme gibi durumlar bu medresenin uygulamaları arasında yer almaktadır.¹²

1.2.Selçuklular Döneminde Açılan Tıp Fakülteleri ve Tıp Eğitimi ve Çeşitli Uygulama Yöntemleri

Selçuklular döneminde açılan tıp medreseleri ile ilgili olarak öncelikle üzerinde vurgulanması gereken ve Tuğrul Bey'in de emriyle Bimaristan-ı Adudî'nin tamir edilmek suretiyle buradaki hekim sayısının da 28'e çıkarılarak burada yoğun bir tıp eğitimi verilmesi olmuştur.¹³

Büyük Selçuklular döneminde açılan Nizamiye Medreselerinde Tıp fakültelerinde hem tıp eğitimi teorik olarak veriliyor hem de bu tıp fakültelerinin uygulama hastanelerinde öğrencilere uygulamalı olarak tıp eğitimi veriliyordu. Selçuklular hakimiyet kurduğu coğrafyada darüşşifalar (hastaneler), bakımevleri ve hamamlar yaptırmışlardır. Sultan Alp Arslan zamanında ilk Medrese ve ilk hastane Nişabur'da yaptırılmıştır.¹⁴ Ancak Levent Öztürk, Subkî'nin hocası Zehebi tarafından ileri sürülen bir bilgiye dayanarak Nişabur'da inşa edilen medreselerin ilk defa Vezir Nizamülmülk tarafından inşa edildiği şeklindeki bir görüşün doğru olmadığını ve Subkî'ye dayandırılan bu görüşe göre Nişabur'da Beyhakiyye ve Sa'diyye medreselerinin Nizamülmülk doğmadan önce bu

¹⁰ Mehmet Altay Köymen (ed.), *Nizamü'l-Mülk: Siyaset Name* (Türk Tarih Kurumu, 1999), 66.

¹¹ Mahmut Dündar, "İslam Medeniyetinde Bir Üniversite Teşekkülü Olarak Nizamiye Medreseleri", ed. Necmettin Tozlu ve arkadaşları (Ankara: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2016), 54; Kılıç, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi", 870.

¹² Beytullah Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (30 Haziran 2019), 61.

¹³ Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu Sibî İbnul-Cevzî, *Mir'âtu'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vdğr. (Dimaşk: y.y., 1434/2013), 19/16; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve zamani* (Millî Eğitim Basımevi : [dağıtım] Devlet Kitapları, 1976), 121; Muharrem Kesik, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Dergisi* 71 (28 Ağustos 2020), 119.

¹⁴ Yaşar Bedirhan - Zeki Atçeken, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi* (Eğitim Kitabevi, 2004), 116.

medreselerin açılmış olduğunu söylemektedir. Fakat Levent Öztürk Akkavi'ye dayandırdığı başka bir bilgiye göre ise hastanenin hem inşasının hem de iç tezyinatının Nizamülmülk tarafından finanse edilerek karşılandığını belirtmektedir.¹⁵ Bu konuda kaynaklarda farklı bilgilerin olduğu görülmektedir. Ancak Büyük Selçuklular döneminde inşa edilen Bimaristan(hastane)lardan bazıları ki, bunlar arasında Bağdat, Şiraz, Kaşan, Zencan, Berdesir, Harran, Gence ve Mardin gibi hastaneler sayılabilir. Ancak bu hastanelerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır.¹⁶

Selçuklular döneminde inşa edilen hastanelere şifahane veya maristan adı verilmiştir. Bu kelimelerden maristan kelimesi Farsça kökenli bir kelime olup, sıhhat yeri, bimar ise sıhatsızlık anlamına gelmektedir. Farsçada hasta için kullanılan bimar kelimesi hastane manasında da kullanılmış ve Bimarhane veya Bimaristan şeklinde söylendiği de olmuştur. Darüşşifaları genel olarak halk için sağlık hizmetlerinin sunulduğu bir yer olarak izah etmek mümkündür.¹⁷

Selçuklular döneminde inşa edilen hastane ve tıp fakültelerinin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi, Türklerin sosyal bir devlet anlayışına sahip olmaları ve ikincisi ise, Selçuklular tarafından idare edilen toprakların önemli bir kısmının ticaret yolları üzerinde bulunması ve bu ticaret yolları üzerinde inşa edilen kervansaraylara farklı coğrafyalardan gelen tüccarların salgın hastalıkları getirme riskinin yüksek olmasından dolayı bu hastalıklarla mücadele etmek için bu hastaneleri inşa ettikleri söylenebilir.¹⁸ Selçuklular sağlığa o kadar önem vermişlerdir ki, yabancı tüccarların sağlığı bile devletin güvence ve sorumluluğu altında alınmıştır.¹⁹ Selçuklularda devlet, tüccarın malını sigorta altına alarak garanti ettiği gibi tüccarın kendisini de sağlık yönünden her türlü hastalıklara karşı sigorta garantisi vermek suretiyle onun sağlığını kendi sorumluluğu altına almış ve böylece ticareti teşvik etmiştir. Böylece uluslararası ipek yolunun kendi ülkelerinde geçmesinden dolayı önemli kazançlar elde etmişlerdir.

Selçuklu medreselerindeki hastanelerde müderrisler tıp fakültesi öğrencilerine teorik dersler verdikleri gibi çeşitli hastanelerde tabip olarak görev de yapmaktaydılar^{20,21} Bu medreseler bir yönden günümüz eğitim-araştırma hastanelerine benzerlik göstermektedir. Tıp fakültesi öğrencileri medresenin eyvan kısmında bir araya gelirler ve müderrislerin nezaretinde çeşitli hastalıklar ve tedavi usulleri hakkında ünlü tabiplerin derslerini dinlerler ve akabinde de öğrendikleri bilgileri hocalarının denetiminde uygulama hastanelerinde hastalar üzerinde uygulama yaparak bilgi ve tecrübelerini arttırmaya çalışırlardı.²²

Orta Çağda İslam toplumlarında tıp eğitiminde bilgi öğrenciye daha çok yargılamadan ve tartışma yapmadan doğrudan verilmek suretiyle öğretilmeye çalışılırdı. Ezber metodunun çok önemli olduğu İslam toplumlarında "muciz" denen ve öz bilgi veren ilmi eserler yanında "kanun" adı verilen ve çok ayrıntılı bilgi veren eserler de vardı. Burada vurgulanmak istenen husus tıp eğitiminden çok tıp öğretimi vardı. Tıp eğitimiyle ilgili uygulamalar daha çok usta-çırak ilişkisi çerçevesinde hoca

¹⁵ Levent Öztürk, *İslam Dünyasında Hastaneler* (Siyer Yayınları, 2018), 231.

¹⁶ Hüseyin Kayhan, "Selçuklular Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler Hakkında Notlar", *History Studies* 3 (2011), 156.

¹⁷ Kazım İsmail Gürkan, *Selçuklu Hastaneleri, Malazgirt Armağanı* (Ankara, 1993), 36.

¹⁸ Afet İnan, *Kayseri Gevher Nesibe Sifaiyesi* (Güzel İstanbul Matbaası, 1969), 10; Ahmet Hulusi Köker (ed.), *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü), 23; Kesik, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", 117.

¹⁹ Emine Melek Atabek, *Ortaçağ Tababeti* (İstanbul: İstanbul Üniv. Cerahpaşa Tıp Fak), 7.

²⁰ Ziya Kazıcı, "Eğitim", *DGBİT*, İstanbul, XIV, s.92.

²¹ Ziya Kazıcı, "Eğitim", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 14/92.

²² Kesik, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", 118.

nezaretinde öğrencilere veriliyordu. Eğitim-öğretim daha çok hastanelerde yapılırdı. İslam toplumunda hastane olarak adlandırılan bu sağlık kurumları hasta bakımı ve tedavisi yanında uygulamalı tıp eğitiminin de yapıldığı önemli merkezler konumunda olmuşlardır. Bu merkezlerde 1- Başhekim, 2- İç hastalıkları uzmanı, 3-Göz Hekimleri, 4- Cerrahlar bu hastanelerde görev yaparlardı. Cilt hastalıkları ve kadın hastalıklarına da cerrahlar bakardı ve ruh hastalıkları ile daha çok iç hastalıklar uzmanı bakardı.²³

Selçuklular döneminde sultan Alp Arslan ve oğlu sultan Melikşah döneminde birçok hastane yapılmış ve başta Adudi hastanesi olmak üzere burada ünlü hekimler görev yapmak suretiyle halka sağlık konusunda güzel hizmetler yapmışlardır. Orta Doğu'nun bu ünlü hastanesinde birçok hekim yetişmiştir. Bu hastane sadece hastaların bir tedavi merkezi değil aynı zamanda ünlü hekimlerin kendi aralarında tıp konusunda müdavele-i efkarın tıbbi müşaverelerin yapıldığı en büyük bir makam olmuştur. Bu hastane 982 yılında açılmış, Halife Kaim bi Emrillah ve Tuğrul Bey 1063 yılında burayı teftiş etmiştir. Ebu Bekir Razi gibi ünlü hekimler bu hastanede yetişmiştir.²⁴ Bu hastanelerde erkekler ve kadınlar ayrı ayrı kısımlara ayrılıyor ve ayrıca ruh hastaları için de ayrı bölümler bulunuyordu. Bu hastanelerde hastalara ilaçlar hastanede yapılıyor ve bu ilaçlar ilaç depolarında saklanıyordu. Tabiplerin yazdığı reçetelere göre bu hastanenin eczane bölümünden hastalara ilaçları veriliyordu. Ayrıca hastanede hastaların bakımı, yemeklerinin ve ilaçlarının hazırlanması, yataklarının bakım ve temizliği görevliler tarafından rutin olarak yapılıyordu.²⁵

Selçuklular döneminde çoğu büyükşehirlerde darüşşifalar faaliyete geçtikleri andan itibaren usta-çırak anlayışı içerisinde çok sayıda hekim yetişmiştir. Usta-çırak anlayışı içerisinde tıp eğitimi alan öğrenciler genelde tıp ve eczacılığa merak saran gençler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıp fakültesi öğrencileri aldığı bilgileri hekimler yardımıyla alıyorlar ve hastanelerde de bu aldığı teorik bilgileri hekimlerin yanında hasta tedavisi sırasında uygulamalı olarak öğreniyorlardı. Ayrıca bu öğrenciler hastanede tıbbın icrası sırasında kendileri yapmak zorunda oldukları ilaçların nasıl yapıldığını da böylece öğreniyorlardı.²⁶

Selçuklu darüşşifalarının giriş kapılarında yılan amblemine rastlanmaktadır. Eski tıp uygulamalarında olduğu gibi Türk-İslam tıbbında da yılan önemli bir simge olarak kullanılmaktadır. Selçuklu darüşşifalarına getirilen hastalardan, deliler, göz kapağı ve yüzü eğilenler, sıtma hastalığına yakalananlar yılanlı taştan su içirilerek şifa bulduklarına inanırlardı. Yılan zehri birçok ilacın anasıdır ve ilk çağlarda yılanların koruyuculuğuna ve iyileştirici özelliğine sığınılmış ve toplumda yılanı doğa üstü birtakım özellikler giydirilmiştir. Yılan gücünü üzerinde yaşadığı topraktan aldığı söylenir. Toplumlar yılanların sağlığı koruduğuna ve hastalara zehrinin şifa olduğuna inanmışlardır.²⁷ Eski Orta

²³ Yasemin Aydınoglu, *Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), 40-41.

²⁴ A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü asırlar: Büyük Selçuk imparatorluğu ve orta zamanda Anadolu Türk devletleri tababeti tarihi dair* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 20.

²⁵ Ramazan Şeşen, "İslam Dünyasında Tıp Mesleğinin İlk Zamanları Hakkında Bazı Bilgiler", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1997), 69.

²⁶ Ünver, *Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü asırlar*, 10.

²⁷ Erdal Eraslan, *Türkiye Selçukluları Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 99; Aydınoglu, *Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri*, 21.

Asya davulunda da sağda ve solda karşılıklı olarak iki yılandan oluşan ve mutluluk sembolü şeklindeki bir örgü gibi duran eski bir Türk sanat örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸

1.2.3. Selçuklular Döneminde Yetişmiş Bazı Ünlü Hekimler

İslam dünyasında ve Selçuklular döneminde ve diğer dönemlerde yetişmiş ünlü hekimler çeşitli hastalıklar için çok sayıda tıpla ilgili çeşitli eserler yazmışlardır. Er-Razi bunların başında gelen hekimlerden ve bilim adamlarından birisidir. Er-Razi, çiçek, kızamık gibi pek çok hastalığın ne tür belirtileri olduğunu ve tedavi yöntemlerinin neler olduğunu eserlerinde belirtmiştir. Ayrıca o kimya ilmini tıbbın hizmetinde kullanan ilk hekim olarak bilinmektedir.²⁹ Razi, eserlerinde insan davranışları ile ilgilenmiş ve insan davranışlarını yönlendiren başlıca etki eden amiller (akıl irade, heva) saymış ve davranış bozukluklarının (yalan, cimrilik, kendini beğenme, haset, öfke, hiddet vs) nelerden kaynaklandığını ve tedavi yöntemlerinin neler olduğunu da önermiştir.³⁰ İbni Sina (980-1032) 'da bir filozof ve bir tıpcı olarak el- Kanun fi't-tıb adlı eseriyle tanınmış ve bu eseri de tıp ve cerrahi uygulamalarıyla adeta bir öğrenci kılavuzu konumundadır. O, kadın hastalıklarıyla ilgili iyi ve kötü huylu urlar üzerinde de çalışma yapmıştır. Onun eserleri uzun yıllar Avrupa'da okutulmuştur. İbni Sina'nın ölümünden yüz elli yıl sonra Toledoda Gerhard Von Cremona adlı bir İspanyol tarafından İbni Sina'nın el-Kanun Fit'Tıb adlı eseri Latinceye çevrilmiştir. İbn Ebi Usaybia'nın Nureddin Hastanesindeki talebelerinden İbn el-Kuff, İbni Sina'nın Kanun adlı eserine bir şerh yazmıştır. Bağdat Nizamiye Medresesinde eğitim görmüş, Nureddin hastanesinde çalışmış ve daha sonra Kayseri'deki Gevher Nesibe Tıp fakültesine gelerek burada da çalışmış olan ünlü hekim Muhammed Abdullatif b. Yusuf el-Bağdadi (1162-1231) de diabet hakkında yazdığı "Risale fil Maraz al- Musamma el Diyabetes" adlı eserinde İbni Sina'nın tedavi metotlarını eleştirmiştir.³¹

Selçuklu devleti döneminde yetişmiş ünlü tıpçılar arasında şunları sayabiliriz; Ebu'l-Kasım Abdurrahman b.Ali b.Ahmed b.Ebu Sadık en-Nişaburi, el-Hakim Davud el-Tabib, Ebu Said Muhammed b. Ali el- Tahhan, Ali b.Muhammed el-Kaini, Aynu'z-Zaman el-Hasan b.Ali el-Kattan el-Mervezi, Zeyneddin İsmail el-Hüseyn et-Tabib Ekmeleddin, Tabib Gazanfer ve Ebu'l-Ferec el-Malati, İbnü'n- Nefis, İbnü'l-Kuff ve İbn-i Ebi Usaybia gibi tabiblerdir.³²

Sonuç

İslamiyetin Türkler arasında yayılmasıyla birlikte Türk-İslam devletlerinde ilmi faaliyetlere büyük bir önem verilmiş ve bu sayede ülkelerin çeşitli yerlerinde medreseler açılmıştır. Selçuklular döneminde de medreseler ilk sultan olan Tuğrul Bey'den başlayarak ülkenin farklı yerlerinde açılmıştır. Fakat medreselerin özellikle Nizamiye medreselerin açıldığı dönem ise Sultan Alp Arslan ve onun veziri Nizamülmülk zamanında gerçekleşmiştir. Nizamiye medreselerinde dini ilimlerin yanında pozitif bilimlere de büyük bir önem verilmiş ve tıp eğitimi bu medreselerin içerisinde verilmeye çalışılmıştır. Tıp fakültelerinde teorik eğitimin yanında uygulama hastanelerinde tıp öğrencilerine uygulamalı eğitim de verilmiştir. Nizamiye medreselerinde her isteyen kişi müderrislik yapamıyordu

²⁸ Ahmet Hulusi Köker, *Gevher Nesibe Şifaiyyesindeki Türk Tıp Amblemi Yılanlar ve Sağlık* (Kayseri: Selçuklu Gevher Nesibe Tıp Mektebi Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992), 69.

²⁹ Seyfi Kenan, "Ebu Bekir Zekeriya er-Razi'nin et-Tıbbu'r-Ruhânisinde Davranış Bozuklukları ve İslahı", *Tıp Tarihi Araştırmaları* 9, ed. Hüsrev Hatemi - Aykut Kazancıgil (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 80.

³⁰ Erdal Eraslan, *Türkiye Selçukluları Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*, 129.

³¹ Arslan Terzioğlu, "İbn Sina'nın Tedavi Metodlarını Eleştiren Abdullatif el-Bağdâdî'nin Diabetes Hakkında Bir Risalesi", *Erdem* 4/10 (03 Ocak 1988), 54; Aydınoğlu, *Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri*, 41.

³² Kesik, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", 125.

ve çok donanımlı ve tecrübeli olması gerekiyordu. Devrin en ünlü tabipleri bu hastanelerde görev yapıyorlardı. Tıp fakültelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan hocalar farklı metotlar uygulayarak ders veriyorlardı. Bu metotlar arasında en yaygın olanı; soru-cevap, tartışma, ezberleme ve tekrar etme şeklinde veriliyordu. Bu uygulama hastaneleri içerisinde eczaneler vardı ve hastalara ilaçlar buradan temin ediliyordu. Bu hastanelerde hastaların her türlü tedavi, bakım ve temizliği en iyi şekilde görevliler tarafından yapılıyordu. Selçuklular döneminde açılan Nizamiye medreselerinde yukarıda isimlerini saydığımız çok ünlü hekimler yetişmiştir. Bu medreseler vakıflar aracılığı ile finanse edilmiş ve maddi yönden hiçbir sıkıntı çekilmemiştir. Bu medreseler zaman içerisinde Avrupa'da açılan üniversitelere de öncülük etmiştir. Bu medreselerde okutulan dersler dönemin en iyi müderrisleri tarafından verilmekteydi. Bu medreselerde herkes müderrislik yapamıyordu, çok donanımlı olması gerekiyordu.

Kaynakça

- Atabek, Emine Melek. *Ortaçağ Tababeti*. İstanbul: İstanbul Üniv. Cerahpasa Tıp Fak.
- Aydınoglu, Yasemin. *Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Bedirhan, Yaşar - Atçeken, Zeki. *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Eğitim Kitabevi, 2004.
- Dündar, Mahmut. "İslam Medeniyetinde Bir Üniversite Teşekkülü Olarak Nizamiye Medreseleri". ed. Necmettin Tozlu ve arkadaşları. Ankara: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2016. <https://avesis.yyu.edu.tr/yayin/2dd57b3d-7353-4d63-bc8e-b47975527d14/islam-medeniyetinde-bir-universite-tesekkulu-olarak-nizamiye-medreseleri>
- Erdal Eraslan. *Türkiye Selçukluları Devletinde Sağlık Hizmetleri ve Tıp*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Gürkan, Kazım İsmail. *Selçuklu Hastaneleri, Malazgirt Armağanı*. Ankara, 1993. <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=465978&materialType=KT&query=G%C3%BCrkan%2C+Kaz%C4%B1m+%C4%B0smaail>.
- Hızlı, Mefail. "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (01 Ocak 1987).
- Hitti, Philip Khûri. *Siyâsi ve kültürel İslâm tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. bsk.
- İnan, Afet. *Kayseri Gevher Nesibe Sifaiyesi*. Güzel İstanbul Matbaası, 1969.
- Kaya, Beytullah. "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (30 Haziran 2019), 49-66.
- Kayhan, Hüseyin. "Selçuklular Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler Hakkında Notlar". *History Studies* 3 (2011). https://www.academia.edu/16351259/Sel%C3%A7uklular_Devrinde_T%C4%B1p_Bilimi_ve_Hekimler_Hakk%C4%B1nda_Notlar
- Keleş, Bahattin. "Selçuklu Medreseleri ile Memlûk Medreselerine Genel Bir Bakış". *Türk Dünyası Araştırmaları (Dergi)* 190 (2011), 195-207.
- Kenan, Seyfi. "Ebu Bekir Zekeriya er-Razi'nin et-Tıbbu'r-Ruhânisinde Davranış Bozuklukları ve İslahı". *Tıp Tarihi Araştırmaları* 9. ed. Hüsrev Hatemi - Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Kesik, Muharrem. "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi". *Tarih Dergisi* 71 (28 Ağustos 2020), 115-144.
- Kılıç, Yasin. "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Metodolojisi". 3. *Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2019. https://www.academia.edu/43514989/Uluslararası%C4%B1_Ahmed_i_Hani_sempozyumu
- Köker, Ahmet Hulusi. *Gevher Nesibe Şifaiyesindeki Türk Tıp Amblemi Yılanlar ve Sağlık*. Kayseri: Selçuklu Gevher Nesibe Tıp Mektebi Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Köker, Ahmet Hulusi (ed.). *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü.
- Köymen, Mehmet Altay. *Alp Arslan ve zamanı*. TTK Yayınları, 1983.
- Köymen, Mehmet Altay (ed.). *Nizamü'l-Mülk: Siyaset Name*. Türk Tarih Kurumu, 1999.

- Köymen, Mehmet Altay. *Tuğrul Bey ve zamanı*. Millî Eğitim Basımevi : [dağıtım] Devlet Kitapları, 1976.
- Ocak, Ahmet. "Nizâmiye Medreseleri ve Büyük Selçuklularda Eğitim". *Türkler Ansiklopedisi*, 2002.
<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/1421169/nizamiye-medreseleri-ve-buyuk-selcuklularda-egitim>
- Öztürk, Levent. *İslam Dünyasında Hastaneler*. Siyer Yayınları, 2018.
- Sıbt İbnul-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtu'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vdğr. 23 Cilt. Dimaşk: y.y., 1434/2013.
- Şeşen, Ramazan. "İslam Dünyasında Tıp Mesleğinin İlk Zamanları Hakkında Bazı Bilgiler". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1997).
- Talas, M. Asad. *Nizamiye Medreseleri ve İslam'da Eğitim-Öğretim*. çev. Sadık Cihan. Etüt Yayınları, 2000.
- Terzioğlu, Arslan. "İbn Sina'nın Tedavi Metodlarını Eleştiren Abdüllatif el-Bağdâdî'nin Diabetes Hakkında Bir Risalesi". *Erdem* 4/10 (03 Ocak 1988), 53-62.
- Ünver, A. Süheyl. *Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü asırlar: Büyük Selçuk imparatorluğu ve orta zamanda Anadolu Türk devletleri tababeti tarihi dair*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı., 2014.
- Ziya Kazıcı. "Eğitim". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.